

КАЗУСЪТ БРЕКЗИТ: ВЪЗМОЖНИ СЦЕНАРИИ

доц. д-р Светла Бонева

Университет за национално и световно стопанство, София

Резюме

Целта на статията е да очертае възможните сценарии за излизане на Обединеното кралство от ЕС, както и техните най-вероятни политически и икономически последствия за страната. Изследователските методи, използвани в анализа, включват елементи на историко-логическия метод и контент анализа. Използван е апостериорен изследователски подход, а по своята същност разработката има концептуален характер. Резултатите от изследването представляват анализ на отношенията между Европейския съюз и Обединеното кралство в контекста на Брекзит. Обобщен е ходът на безпрецедентните, трудни, но безспорно интересни от аналитична гледна точка преговори на Обединеното кралство с Европейския съюз за оттегляне от Съюза. Разработката достига до извода, че шестдесет години след сключването на Римските договори идва времето, когато се появяват и първите държави, желаещи да напуснат Съюза. До момента на приемането на текстовете на Споразумението за оттегляне (на 11 март 2019 г. в Страсбург) може да се каже, че преговорните екипи работят съвместно. След 11 март 2019 г. топката се прехвърля изцяло в полето на Обединеното кралство. Процесът по Брекзит за цикля от страна на този, който го инициира.

Ключови думи

Брекзит, преговори за оттегляне на Обединеното кралство от ЕС, споразумение за оттегляне, възможни сценарии

Въведение

Една от първите държави, присъединила се към Европейските общности (през 1973 г.) е Обединеното кралство. Интересен е фактът, че то е и първата държава от Европейския съюз (ЕС), решила да го напусне. На 23 юни 2016 г. в Обединеното кралство се провежда референдум за членството му в ЕС. На референдума е гласувано за оттеглянето на страната от Съюза.

Възприет като изненадваща новина от медиите, резултатът от този референдум е до голяма степен очаквано последствие от трудните отношения между Обединеното кралство и Европейския съюз във времето, когато то все още е пълноправен член на Съюза. Освен историческата „отстъпка за Обединеното кралство“ (специфична процедура за коригиране на бюджетния дисбаланс от участието на страната в Системата на собствените ресурси, които формират приходната част на Бюджета на ЕС), непосредствено преди референдума за Брекзит, на 18 – 19 февруари 2016 г. между Обединеното кралство и Европейския съюз е постигната т.нар. „Нова договореност за Обединеното кралство в рамките на Европейския съюз“¹⁴⁴. Посочената договореност (също резултат от трудни преговори между Обединеното кралство и Европейския съюз непосредствено преди Брекзит) дефинира и щеше да утвърди специалния статут на Кралството в Съюза, но след референдума за Брекзит тя е прекратена, като още на 24 юни 2016 г. (ден след референдума за Брекзит) лидерите на ЕС решават да няма преговаряне по нея.

Това, което следва, са необичайни по рода си преговори за напускане на ЕС, съпътствани от емоционален, на моменти непредсказуем (по отношение на ефектите и въздействията, до които води), но безспорно интересен и безпрецедентен процес по прекратяване на членството на дългогодишна страна членка в ЕС.

Анализ на развитието на отношенията между Обединеното кралство и Европейския съюз в контекста на Брекзит

Броени дни след референдума в Обединеното кралство – на 28 и 29 юни 2016 г., в Брюксел се провежда редовно заседание на Европейския

¹⁴⁴ Официален вестник на ЕС, Нова договореност за Обединеното кралство в рамките на Европейския съюз, ОJ C 69I , 23.2.2016, р. 1 – 16.

съвет¹⁴⁵, на което резултатите от референдума в Обединеното кралство са основна тема на разговорите. Европейските лидери демонстрират уважение към изразената на референдума воля на британските граждани, подчертавайки необходимостта ЕС да вземе адекватни решения за последващи действия. Те са категорични, че не трябва да се допуска период на несигурност, който може да има сериозни политически и икономически последици за икономиките както на Европейския съюз, така и на Обединеното кралство.

В подобна ситуация Лисабонският договор предвижда съответната държава (в случая Обединеното кралство) сама да реши дали да задейства член 50 от Договора, т.е. дали да инициира процедура по напускане на Съюза. Веднъж задействан обаче, процесът не може да бъде едностранно спрял. С други думи, член 50¹⁴⁶ от Лисабонския договор не предвижда възможност за едностранно оттегляне на нотификацията за намерението за оттегляне, а нейното представяне е моментът, от който изглежда няма връщане назад.

На 29 март 2017 г. Обединеното кралство официално задейства член 50 от Договора за Европейския съюз (ДЕС). С писмото на министър-председателя Тереза Мей до председателя на Европейския съвет Доналд Туск официално започва процесът на оттегляне на Обединеното кралство от ЕС.

Съгласно ДЕС преговорите по структурираното оттегляне на съответната държава членка от ЕС трябва да приключат до две години, считано от момента на задействане на член 50. Ако в този срок не бъде постигнато споразумение, Договорите трябва да спрат да се прилагат спрямо оттеглящата се държава членка.

Всяка оттеглила се от ЕС държава може да поиска да се присъедини отново. В такъв случай тя ще трябва да премине през процедурата за присъединяване.

Към тогавашния момент се очертават няколко сценария за Брекзит:

¹⁴⁵ Заключение на Европейския съвет, 28 юни 2016 г., EUCO 26/16. <https://www.consilium.europa.eu/media/21624/28-euco-conclusions-bg.pdf>

¹⁴⁶ Член 50 от Договора за Европейския съюз урежда процедурата, по която една държава членка може да се оттегли от Европейския съюз, ако желае да направи това. Тя бе въведена за първи път с Договора от Лисабон през 2007 г.

❖ **„Твърд“ Брекзит е сценарият, при който Обединеното кралство:**

- трябва да се откаже от пълния достъп до единния пазар и пълния достъп на митническия съюз;
- ще има цялостен контрол над своите граници, над своята търговия, както и над сключването на нови търговски и инвестиционни споразумения и прилагането на закони на собствената си територия.

❖ **„Мек“ Брекзит е сценарият, при който:**

- отношенията между Обединеното кралство и ЕС ще се запазят възможно най-близо до вече съществуващите договорености;
- Обединеното кралство ще трябва да продължи да прави вноски в бюджета на ЕС;
- ще се запази свободното движение на стоки, услуги, капитали и хора.

По този модел уреждат отношенията си с ЕС Норвегия, Исландия и Лихтенщайн, които не са членки на ЕС, но имат достъп до неговия Единен вътрешен пазар като част от Европейското икономическо пространство.

❖ **Брекзит „без сделка“ е сценарият, при който:**

- на гражданите на Обединеното кралство ще им се наложи да използват международен паспорт, когато пътуват в ЕС;
- шофьорските книжки на гражданите на Обединеното кралство няма да са валидни в Европейския съюз, но книжките на европейците ще важат в Обединеното кралство;
- ограниченията върху таксите за роуминг на данни вече няма да се прилагат;
- при този сценарий е възможно петата по големина икономика в света да изпита сътресения на финансовите пазари и да се променят сегашните модели на международна търговия.

След като на 29 март 2017 г. Обединеното кралство подава уведомление за намерението си да се оттегли от ЕС в съответствие с чл. 50 от Договора от Лисабон, е ясно, че освен ако с ратифицирано споразумение за оттегляне не се определи друга дата или в съответствие с чл. 50, параграф 3 от Договора Европейският съвет, със съгласието на Обединеното кралство, единодушно реши, че Договорите престават да се прилагат на по-късна дата, съвкупността от първичното и вторичното законодателство на ЕС ще престане да се прилага за Обединеното кралство на 30 март 2019 г. в 00:00 ч. (централноевропейско време).

По-късно всички ние ставаме свидетели именно на използването на тази възможност, залегнала в правните разпоредби.

Следващите важни заседания по тази тема се провеждат на 27 и 29 април 2017 г. Първото заседание е на Съвета „Общи въпроси“ (27 април 2017 г.), а второто – на Европейския съвет (29 април 2017 г.). На двете заседания са разгледани и приети *Насоки за водене на преговори с Обединеното кралство за оттегляне от Европейския съюз*¹⁴⁷. Това е първата стъпка на ЕС в процеса на преговорите след внасянето на 29 март 2017 г. на формалното уведомление от британското правителство по чл. 50 от Договора за Европейския съюз.

През този период България има служебно правителство. Министрите от служебния кабинет „Герджиков“ одобряват и защитават позициите на България за участие в двете заседания.

Позиция на България към Обединеното кралство в преговорите за Брекзит

България подкрепя основните елементи на Насоките за водене на преговори с Обединеното кралство за оттегляне от ЕС:

- единство на позицията на ЕС и изключване на възможността Обединеното кралство да води отделни преговори с държавите членки;
- желание за постигане на „урегулирано“ излизане, което да намали несигурността за гражданите и бизнеса.

В контекста на преговорите по Брекзит най-важните въпроси за България са:

1) Защитата на правата на българските граждани в Обединеното кралство, бъдещата координация на системите за социална сигурност и трансгранично здравно обслужване.

2) Рисковете за намаляване на средствата, които България получава от Европейските структурни и инвестиционни фондове поради възможното намаляване на общия бюджета на ЕС след излизането на Обединеното кралство от ЕС (при липса на реформа в европейския бюджет).

3) Рисковете от повишаване на несигурността в отделни сектори на икономиката.

¹⁴⁷ Насоки на Европейския съвет (член 50) относно преговорите във връзка с излизането на Обединеното кралство от ЕС, 29 април 2017 г., Брюксел, Извънредно заседание на Европейския съвет, EUCO XT 20004/17.

4) Опасността от фрагментиране на Единния вътрешен пазар, възможната асиметрия в митническото третиране и др. Най-добре за България би било да се запазят четирите свободи на движение по отношение на Обединеното кралство.

Позиция на ЕС към Обединеното кралство в преговорите за Брекзит

Позицията на Европейския съюз към Обединеното кралство в преговорите за Брекзит е базирана върху следните идеи:

- да бъде изключена възможността Обединеното кралство да води отделни преговори с държавите членки;
- да бъде постигнато „урегулирано“ излизане, което да намали несигурността за гражданите и бизнеса;
- ЕС настоява Обединеното кралство да остане подчинено на съдилищата на Общността;
- Европейската комисия настоява Обединеното кралство да плати своите вноски в бюджета на ЕС до края на програмния период 2014 – 2020 г.¹⁴⁸;
- като цяло Европейският съюз е настроен да бъде безкомпромисен към Обединеното кралство в преговорите по Брекзит и постепенно втвърдява позицията си по този въпрос.

Преговори между Европейският съюз и Обединеното кралство по Споразумението за оттегляне на Обединеното кралство от ЕС

По време на преговорите за излизане на Обединеното кралство от ЕС се спазва принципа „нищо не е договорено, докато не се договори всичко“, както и фазовия подход, предвиждащ постигане на „достатъчен напредък“ в преговорите по Споразумението по чл. 50, преди да се пристъпи към преговори по бъдещата рамка на отношенията между ЕС и Обединеното кралство.

От 19 юни 2017 г. ЕС и Обединеното кралство преговарят по текста на **Споразумение за оттегляне на Обединеното кралство от ЕС**. На равнище преговарящи е уточнен текст (включително договорености за

¹⁴⁸ Димитрова, Р. Наказателноправна защита на финансовите интереси на Европейския съюз. София: Изд. на ТУ, 2013.

преходен период до 31 декември 2020 г.), публикуван за първи път на 19 март 2018 г.¹⁴⁹. Три месеца по-късно – на 19 юни 2018 г., в съвместно изявление на преговарящите от страна на Европейската комисия и Обединеното кралство се съобщава за постигнат допълнителен напредък по преговорите.¹⁵⁰ На 17 октомври 2018 г. Европейският съвет призова Комисията (в качеството ѝ на преговарящ от ЕС) да продължи усилията си за постигане на споразумение в съответствие с насоките на Европейския съвет, отправени по-рано. Преговорите продължават, а Комисията има за цел постигане на споразумение за организирано оттегляне.

Въпреки интензивните преговори и положените усилия от двете преговарящи страни между тях има разногласия по някои ключови въпроси. Сред тях са границата между Ирландия и Северна Ирландия; необходимостта Обединеното кралство да продължи да спазва своите финансови ангажменти към бюджета на ЕС; начините, по които ще се гарантира, че няма да има правен вакуум за европейските компании, работещи на територията на кралството и др.

Още докато текат преговорите по Споразумението за оттегляне става ясно, че дори такова Споразумение да бъде постигнато между правителството на Обединеното кралство и ЕС, няма гаранция, че то ще бъде прието от британския парламент, т.е. че Обединеното кралство наистина ще ратифицира споразумението за оттегляне до 29 март 2019 г.

На 14 ноември 2018 г. преговарящите от страна на Комисията и на Обединеното кралство постигат съгласие по Споразумението за оттегляне¹⁵¹. На 22 ноември 2018 г. Комисията одобри завършеното Спо-

¹⁴⁹ Draft Agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community, 19 March 2018, TF50 (2018) 35 – Commission to EU27. https://ec.europa.eu/commission/publications/draft-agreement-withdrawal-united-kingdom-great-britain-and-northern-ireland-european-union-and-european-atomic-energy-community-0_en

¹⁵⁰ Joint statement from the negotiators of the European Union and the United Kingdom Government on progress of negotiations under Article 50 TEU on the United Kingdom's orderly withdrawal from the European Union, TF50 (2018) 52 – Commission to EU 27, 19 June 2018. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/joint_statement.pdf

¹⁵¹ Joint report from the negotiators of the European Union and the United Kingdom Government on the "state of play of the negotiations under article 50 TEU on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community ", TF50 (2018) 54 – Commission to EU27, 14 November 2018.

https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/joint_report_0.pdf

разумение за оттегляне¹⁵². На 25 ноември 2018 г. Европейският съвет одобрява Споразумението за оттегляне¹⁵³.

25 ноември 2018 г. ще се запомни в историята като датата, на която лидерите на 27-те държави членки на ЕС одобряват условията на историческото Споразумение между ЕС и Обединеното кралство, съгласно което страната напуска ЕС. На практика лидерите на ЕС одобряват два ключови документа:

1. Споразумението за оттегляне от ЕС – правно обвързващ подробен документ от 585 страници, който определя условията за напускане на Съюза. Споразумението предвижда Обединеното кралство да плати 45 млрд. евро, регулира правата на европейските граждани в кралството и запазването на търговията през границата с Ирландия дори ако търговските преговори се провалят.

2. Политическа декларация, която посочва какви ще бъдат отношенията между Обединеното кралство и ЕС след Брекзит и очертава как ще се работи в сферите на търговията и сигурността.

Споразумението получава зелена светлина, след като Испания оттегля в последния момент вето си за Гибралтар, а Обединеното кралство обещава да води отделни преговори по въпроса. Съветът приема, по предложение на България, ЕС да демонстрира особена бдителност по отношение на правата и интересите на гражданите. Споразумението предвижда уреждането на статута на европейските граждани, които живеят, работят и учат в Обединеното кралство, с реципрочни гаранции.

На 25 ноември 2018 г. лидерите от ЕС-27 приканват Европейската комисия, Европейския парламент и Съвета да предприемат необходимите стъпки, за да се гарантира, че Споразумението ще може да влезе в сила. Процедурно за влизането в сила на Споразумението за оттегляне на Обединеното кралство от ЕС са необходими пет важни стъпки от страна на ЕС:

https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/draft_withdrawal_agreement_0.pdf

¹⁵² Съобщение на Комисията, 22 ноември 2018 г., С (2018) 9001.

¹⁵³ Заклучения на Европейския съвет (член 50), 25 ноември 2018 г., EUCO XT 20015/18.

<https://www.consilium.europa.eu/media/37107/25-special-euco-final-conclusions-bg.pdf>

Официален вестник на Европейския съюз, 25.4.2019, С 144 I/1, Споразумение за оттеглянето на Обединеното кралство Великобритания и Северна Ирландия от Европейския съюз и Европейската общност за атомна енергия, XT/21028/2019/INIT, стр. 1 – 184.

1. Комисията трябва да приеме предложения за:

- решение на Съвета относно подписването на споразумението за оттегляне;
- решение на Съвета относно сключването на споразумението за оттегляне.

На 5 декември 2018 г. Комисията приема двете предложения за решения на Съвета относно подписването и сключването на Споразумението за оттегляне, за да се даде възможност за сключване и ратифициране от страна на ЕС през идните седмици.

На извънредно заседание на 13 декември 2018 г. Европейският съвет потвърждава своето одобрение за Споразумението за оттегляне и намерението си да пристъпи към ратифицирането му.

2. Съветът трябва да:

- приеме решението по подписването на Споразумението за оттегляне;
- одобри решението по сключването на Споразумението за оттегляне;
- да препрати решението на Европейския парламент за одобрение.

Съветът приема решението по подписването на Споразумението на 11 януари 2019 г., когато одобрява и проекта за решение относно сключването му и го изпраща на Европейския парламент.

За да бъде финализирана процедурата, не трябва да се забравя, че Споразумението за оттегляне трябва да бъде ратифицирано и от Обединеното кралство в съответствие със собствените му конституционни изисквания.

3. Европейският парламент предоставя одобрението си с обикновено мнозинство от своите членове.

4. Съветът приема решение относно сключването на Споразумение за оттегляне. По този въпрос Съветът гласува със засилено квалифицирано мнозинство на ЕС-27 (минимум 20 държави членки, които съставляват поне 65% от населението на 27-те държави членки на ЕС).

5. Председателят на Съвета уведомява писмено депозитаря на споразумението за оттегляне (генерален секретар на Съвета) относно приключването на необходимите вътрешни процедури.

На 11 март 2019 г. е постигнато т.нар. „Споразумение от Страсбург“ между Европейската комисия и Обединеното кралство. То бележи края на целия преговорен процес по Брекзит. По време на срещата в Страсбург председателят на Европейската комисия Жан-Клод Юнкер и ми-

нистър-председателят на Обединеното кралство Тереза Мей постигат съгласие по текстовете на:

- Документ във връзка със Споразумението за оттегляне¹⁵⁴, съдържащ разяснения и правни гаранции за естеството на предпазния механизъм;
- Съвместно изявление, допълващо политическата декларация¹⁵⁵, която очертава рамката на бъдещите отношения между Обединеното кралство и ЕС.

Преди това текстовете на тези финални документи са договорени на равнище преговарящи.

На 21 март 2019 г. Европейският съвет одобрява (в своите заключения) горепосочените документи.

(Не)предвидените проблеми в процеса по Брекзит

Ако до момента преговарящите екипи са работили съвместно, то след 11 март 2019 г. топката се прехвърля изцяло в полето на Обединеното кралство. Процесът по Брекзит зацикля от страна на този, който го инициира. Камарата на общините в Британския парламент не подкрепя споразумението за оттегляне и процесът на неговата ратификация от британска страна няма как да започне.

Няколко дни преди 29 март 2019 г. депутатите гласуват серия от осем алтернативни варианта на Брекзит. Всички те са отхвърлени, което води до политически хаос и ценови колебания на британските пазари.

Министър-председателят на Обединеното кралство Тереза Мей не може да обедини парламента зад своите идеи. Тя е принудена да помоли Европейския съюз за удължаване на срока по член 50 от ДЕС и за отлагане на Брекзит. Освен това Тереза Мей предлага на членовете на своята партия да подаде оставка само за да може да се приключи с

¹⁵⁴ Документ във връзка със Споразумението за оттегляне, 11/03/2019, Европейска комисия, Генерална дирекция „Данъчно облагане и митнически съюз“, Брюксел, Насоки за оттегляне на Обединеното кралство от Съюза и аспекти на акциза, свързани с неприключило към датата на оттегляне движение на стоки. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/guidance-excise-ongoing-movements_bg.pdf

¹⁵⁵ Съвместно изявление, допълващо политическата декларация, очертаваща рамката на бъдещите отношения между Европейския съюз и Обединеното кралство Великобритания и Северна Ирландия, XT 21018/19, Съвет на ЕС. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/XT-21018-2019-INIT/bg/pdf>

Брекзит. Някои членове на британския парламент променят позицията си и подкрепят сделката за Брексит, но техният брой не е достатъчен.

Оттук нататък остават няколко възможни изхода. Ако депутатите успеят да застанат зад един план, Обединеното кралство ще може да напусне ЕС на 22 май 2019 г. Но в Обединеното кралство има дългогодишна традиция, че депутатите не трябва да бъдат призовавани да гласуват два пъти по един и същ въпрос по време на една сесия на парламента.

Споразумението по Брексит е отхвърлено вече два пъти, което прави третия вот труден, освен ако не се направят промени в сделката или не се преформулира темата на гласуването. Възможно е например разделяне на гласуването по задължителното „Споразумение за оттегляне от ЕС“ от незадължителната „Политическа декларация за бъдещите отношения между Обединеното кралство и ЕС“, за да се заобиколи въпросът с гласуването. Ако и при тази ситуация депутатите не успеят да постигнат съгласие, по подразбиране Кралството ще трябва да излезе от ЕС без сделка – най-неизгодният за него и ЕС вариант.

Очевидно в тази ситуация единственото, което министър-председателят на Обединеното кралство може да направи, е да поиска от ЕС отсрочка по отношение на одобряването на Споразумението по Брексит от британска страна. На 20 март 2019 г. тя изпраща писмо до председателя на Европейския съвет Доналд Туск с искане за удължаване на срока по член 50 от Лисабонския договор до 30 юни 2019 г. След редица дебати, допълнително усложнени от наближаващите избори за Европейски парламент в края на май 2019 г., на 10 април 2019 г. лидерите на ЕС-27 решават (в съгласие с Обединеното кралство) да удължат срока по член 50 **до края на октомври 2019 г.**

Въпреки договорения по-дълъг срок ЕС очаква от Обединеното кралство да реши какво иска по възможност до европейските избори през май 2019 г. В същото време финансовите пазари в Обединеното кралство са готови за новината и могат да покажат флуктуации, невиджани от месеци.

Междувременно европейските институции също са очаквали вероятни проблеми с ратификацията на Споразумението за оттегляне от страна на британския парламент и са предприели мерки в отговор на тези свои очаквания.

Още на 29 юни 2018 г. Европейският съвет призовава държавите членки, институциите на Съюза и всички заинтересовани страни да ра-

ботят още по-усилено за подготвеност на всички равнища и за всички възможни резултати.¹⁵⁶

В съобщение на Европейската комисия относно готовността за Брекзит (от 19 юли 2018 г.)¹⁵⁷ се подчертава, че независимо от предвидения сценарий, изборът на Обединеното кралство ще предизвика значителни сътресения. Поради това тя призовава европейските граждани, предприятия и държави членки да се подготвят за всички възможни сценарии, да оценят съответните рискове и да планират ответни действия за тяхното смекчаване.

Целта на съобщението на Комисията е да се отговори действително на нейния призив, като вниманието се насочи към **сценарий без постигнато споразумение**. В съобщението се посочват основните области и основните действия, които трябва да бъдат предприети, както и структура за дискусии и координация между държавите членки в периода ноември 2018 г. – 29 март 2019 г.

На 13 ноември 2018 г. Европейската комисията стартира *План за извънредни действия в рамките на второто си съобщение относно готовността за Брекзит*¹⁵⁸. Обявените извънредни мерки в плана са едностранни и имат за цел да ограничат неблагоприятните ефекти и да смекчат най-тежките последици за ЕС от оттегляне без споразумение.

На 13 декември 2018 г. Европейският съвет призовава работата по подготовката, свързана с последиците от оттеглянето на Обединеното кралство, да бъде активизирана на всички равнища и за всички възможни сценарии. Европейската комисия предприема допълнителни мерки в отговор на този призив (различни от тези по изпълнението на нейния План за извънредни действия).

¹⁵⁶ European Council (Art. 50) meeting – Conclusions, 29 June 2018, EUCO XT 20006/18.

<https://www.consilium.europa.eu/media/35966/29-euco-art50-conclusions-en.pdf>

¹⁵⁷ European Commission, Communication From The Commission, Preparing for the withdrawal of the United Kingdom from the European Union, Brussels, 19.7.2018, COM(2018) 556 final; CORRIGENDUM, COM(2018) 556 final/2.

¹⁵⁸ Европейска комисия. Съобщение на Комисията. Готовност за оттеглянето на Обединеното кралство от Европейския съюз на 30 март 2019 г.: Изпълнение на плана за извънредни действия на Комисията, COM(2018) 890 final, Брюксел, 19.12.2018.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0890&from=EN>

Последиствия от Брекзит за Обединеното кралство и световната икономика

Политически последиствия за Обединеното кралство от Брекзит

Към момента на практика не е сключена никаква „сделка“, т.е. няма взаимно прието от двете страни Споразумение между ЕС и Обединеното кралство по напускането на Съюза. При това положение на Обединеното кралство, вече задействало чл. 50 от Лисабонския договор, може да му се наложи да напусне ЕС без сключване на споразумение.

„Брекзит без сделка“ е най-негативният сценарий за британската икономика и курса на британския паунд, което се осъзнава добре от британските депутати, и именно поради това при всяко възможно гласуване те гласуват категорично за отхвърляне на тази опция. Именно тази позиция на депутатите в британския парламент е една от причините паундът да не се продава агресивно на валутните пазари към момента.

Ситуацията в политически план е интересна: няма достатъчно депутати, които да гласуват за Споразумението за Брекзит, но има достатъчно депутати, които продължават да се противопоставят на сценария „Брекзит без сделка“. Тази безизходица може би изисква ново споразумение.

Основната възможност е предоговаряне за условията в Споразумението за Брекзит. Това обаче ще отнеме доста време (поне година).

Обединеното кралство вече обяви, че ще участва в изборите за Европейски парламент през май 2019 г. – нещо, което преговарящите от страна на ЕС се опитваха да избегнат.

Преразглеждането на Споразумението за оттегляне може да доведе до възприемане на т.нар. „норвежки модел“ (което би имало за резултат по-тесни връзки на Обединеното кралство с ЕС в сравнение с договореното към момента Споразумение) или до копиране на Споразумението за търговия и инвестиции между ЕС и Канада (което ще има за резултат много по-слаби връзки между Обединеното кралство и ЕС в сравнение с договореното към момента Споразумение). Възможно е обаче и още нещо – Европейският съюз да откаже да започне повторни преговори.

Консервативната партия на Тереза Мей преживява един вот на недоверие на 16 януари 2019 г., а опозиционната лейбъристка партия има всички основания да внесе следващо искане за такъв вот. Ако прави-

телството на Тереза Мей загуби, ще се сформира ново правителство или ще се проведат нови парламентарни избори.

При съществуващата безизходица в британският парламент е възможно министър-председателят Тереза Мей сама да подаде оставка и да инициира предсрочни парламентарни избори. Но вероятността това да се случи е много малка, защото би означавало, че министър-председателката не е успяла да доведе Брекзит докрай, както е обещала в началото на своя мандат. Освен това тя няма правомощия да свиква избори – ще трябва да помоли депутатите да гласуват за предсрочни избори. Ако две трети от тях подкрепят това предложение, страната ще отиде на избори, но ако подкрепящите го са по-малко от две трети, правителството ще трябва да търси други възможности.

Европоддръжниците призовават за втори референдум във Великобритания. На практика вотът за Брекзит става след петиция, изпратена до уебсайта „Правителствени и парламентарни петиции на Обединеното кралство“, получила над пет милиона подписа. Вторият референдум е най-трудният вариант от много гледни точки.

Таблица 1. Мнение на британците относно Брекзит към 29.03.2019 г., в %

Анкетирани	Подкрепям	Не знам	Не подкрепям
Сред всички анкетирани	19	39	42
Сред избирателите на консерваторите	28	31	41
Сред избирателите на либералите	12	37	51
Сред избирателите на либералите-демократи	23	26	51

Източник: YouGov, [https://yougov.co.uk/\(popup:search/Brexit%20?type=surveys\)](https://yougov.co.uk/(popup:search/Brexit%20?type=surveys))

От политическа гледна точка второто гласуване ще е неспазване на обещанието на британските политици към гражданите да изпълнят тяхната воля. При втори референдум трябва да се определят въпросите, по които ще се гласува, а неговото организиране ще отнеме около 22 седмици.

Фиг. 1. Възможни сценарии, ако парламентът на Обединеното кралство отхвърли или приеме Споразумението за излизане на Обединеното кралство от ЕС

Източник: по идея на автора

Британското правителство е твърдо ангажирано с Брекзит и е малко вероятно да промени посоката си на действие без втори референдум или нови избори. В същото време в създалата се ситуация е интересен и въпросът дали Обединеното кралство едностранно може да оттегли задействаната от него процедура по чл. 50 от ДЕС¹⁵⁹.

Междувременно след запитване от група шотландски депутати Съдът на Европейския съюз (СЕС) се произнесе на 10 декември 2018

¹⁵⁹ Court of Justice of the European Union. The United Kingdom is free to revoke unilaterally the notification of its intention to withdraw from the EU. Judgment in Case C-621/18 Wightman and Others v Secretary of State for Exiting the European Union, press release No 191/18, Luxembourg, 10 December 2018.

г. по въпроса „Може ли Обединеното кралство да оттегли едностранно своята нота по чл. 50, с която беше задействана процедурата за напускане на ЕС?“. При този сценарий Съдът трябва да се произнесе дали решението на страната членка е „недвусмислено и безусловно“. Според параграфи 32 – 57 и 153 от ДЕС чл. 50 предполага възможността процедурата по него да бъде оттеглена едностранно от напускащата страна, но известието подлежи на съдебен контрол от Съда на ЕС¹⁶⁰.

От тази правна възможност и Решението на СЕС от 10 декември 2018 г. става ясно, че няма реална възможност Обединеното кралство само да спре процедурата по Брекзит. Политическият прочит на тези текстове може да ни наведе дори към разсъждения дали не се създава ново съюзно право, което изземва политическа власт от Съвета и я дава на Съда. Решенията на СЕС, както и мотивите към тях, са свързани с неговите основни функции като орган (осъществяващ съдебен контрол) в институционалната система на ЕС, но в крайна сметка той ще се произнесе по един често политически въпрос.

Икономически последиствия за Обединеното кралство от Брекзит

Сделката за Брекзит все още не е факт, но първите щети от него за британската икономика вече са видни:

- Много компании напускат Обединеното кралство още преди формалното му излизане от ЕС (Каре 1).

- Седалищата на две европейски агенции доскоро бяха в Лондон, а след Брекзит ще се преместят в други европейски градове. Европейската агенция по лекарствата се мести в Амстердам, а Европейският банков орган – в Париж (Каре 2).

- Банките и финансовите компании, които формират около 6,5% от британския БВП, са предприели предпазни мерки и са съставили специални планове, за да се подготвят за Брекзит, защото предвиждат безспорни загуби за британската икономика и спад в своите приходи.

¹⁶⁰ Въпросът за отчетността на европейските институции и тяхната роля в институционалната система на Европейския съюз е разгледан по-подробно от Radoukova, G. Towards a more accountable EU. Mission possible? Modelling the New Europe. An On-line Journal, (23), 2017, с. 95 – 107.

- Обединеното кралство трябва да изпълни всички свои финансови ангажменти по изпълнението на Многогодишната финансова рамка на ЕС за периода 2014 – 2020 г., по Споразумението на ЕС с Турция по миграцията, както и по всички други международни ангажменти, поети по време на европейското му членство.

- Според централната банка на Обединеното кралство¹⁶¹ за последните две години след референдума всяко домакинство в страната е обект на средно с 900 британски лири годишно.

- Според анализи на МВФ¹⁶² евентуален Брекзит без сделка ще свие БВП на Обединеното кралство с най-малко 3,5%, което поражда рисковете то да попадне в рецесия. Прогнозите на МВФ са повод за опасения за рецесия и в основните търговски партньори на кралството, а оттам и за създаване на предпоставки за възникване на глобална рецесия.

- Според доклад на самото британско правителство дългосрочно (в следващите 15 години) британската икономика ще се свие с около 9% при Брекзит „без сделка“ в сравнение със сценария, ако нямаше Брекзит.

- Според официалния доклад на Британското правителство¹⁶³ за ефектите от Брекзит „без сделка“ 200 000 британски компании не са подготвени въобще за Брекзит, а други 240 000 са подготвени и ще реализират съвкупни допълнителни разходи, пряко произтичащи от Брекзит, в размер на 13 милиарда британски паунда (15 млрд. евро). Правителството предупреждава за възникването на големи опашки на граничния и митнически контрол, поскъпване на стоките, които са внос от

¹⁶¹ Partington, Richard. Brexit vote has cost each UK household £900. In: The Guardian, 22 May 2018.

<https://www.theguardian.com/politics/2018/may/22/brexit-vote-cost-uk-mark-carney-bank-of-england>

¹⁶² Arregui, Nicolas, Jiaqian Chen. UNITED KINGDOM: SELECTED ISSUES, IMF Country Report No. 18/317, November 2018. <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/CR/2018/cr18317.ashx>

Chen, Jiaqian, Christian Ebeke, Li Lin, Haonan Qu, Hanni Schoelermann, and Jesse Siminitz, Euro Area Policies: Selected Issues, IMF Country Report No. 18/224, June 29, 2018. <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/CR/2018/cr18224.ashx>

¹⁶³ HM Government, Department for Exiting the European Union, Implications for Business and Trade of a No Deal Exit on 29 March 2019, 26 February 2019. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/781768/Implications_for_Business_and_Trade_of_a_No_Deal_Exit_on_29_March_2019.pdf

ЕС (не само заради въвеждането на мита, но и спекулативно) и очаква ненужно и паническо презапасяване с храни.

- От момента на референдума до края на третото тримесечие на 2018 г. британски фирми са направили инвестиции на обща стойност 8,3 млрд. британски паунда в други страни членки на ЕС. Това е увеличение от 12% в сравнение с периода преди референдума за Брекзит. Изследваните британски компании не са повишили инвестициите си в Обединеното кралство и са насочили към другите страни от ЕС инвестициите, които биха инвестирали в страната, ако нямаше процедура по Брекзит. Същевременно инвестициите на компании от други страни членки в Обединеното кралство намаляват с 11% в сравнение с периода преди референдума, или общо с 3,5 млрд. британски паунда, според анализ на Лондонското училище по икономика¹⁶⁴. Това е безспорен спад в инвестициите и неவிжда̀на черна статистика от международната финансова криза насам.

- В същото време за британската икономика има и положителни развития в периода на Брекзит. На 19 март 2019 г. британското правителство обявява, че заетостта се е повишила до рекордните 76,1%, безработицата е едва 3,9% (най-ниското равнище от 1975 г. насам) и 473 000 британски граждани са започнали работа в Обединеното кралство в периода януари 2018 – януари 2019 г.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Breinlich, H., Leromain, E., Novy, D., & Sampson, T. Voting with their Money: Brexit and Outward Investment by UK Firms. CEP Brexit Analysis, (13), 2019. <https://ukandeu.ac.uk/wp-content/uploads/2019/02/Voting-with-their-Money.pdf>

¹⁶⁵ HM Government, UK sees record employment as unemployment falls below 4 per cent, Press release. <https://www.gov.uk/government/news/uk-sees-record-employment-as-unemployment-falls-below-4-per-cent>

Каре 1

Компании от финансовия сектор, напуснали Обединеното кралство още преди Брекзит да бъде факт

- Американските банки Goldman Sachs, JPMorgan, Morgan Stanley и Citigroup са преместили 250 млрд. евро (283 млрд. долара) от балансовите си активи във Франкфурт заради Брекзит.
- HSBC, най-голямата банка в Европа, прехвърля собствеността на почти всички свои европейски дъщерни дружества от Обединеното кралство във Франция.
- Bank of America изразходва 400 млн. долара, за да премести своите служители и операции в Дъблин.
- Barclays прехвърля активи на стойност 166 млрд. паунда (216 млрд. долара) в ирландското си подразделение. Благодарение на това Barclays става най-голямата банка в Ирландия.
- Френските BNP Paribas, Credit Agricole и Societe Generale прехвърлят 500 служители от Лондон в Париж.
- UBS избира германския финансов център Франкфурт за новата си централа на територията на Европейския съюз.
- Credit Suisse премества 250 от работните си места в Германия, Мадрид и Люксембург и 200 млн. долара от пазарното си подразделение към Германия.
- В края на 2018 г. Credit Suisse съветва най-богатите си клиенти да преместят парите си извън Великобритания, като по възможност това стане преди страната официално да е напуснала ЕС.
- Германската Deutsche Bank също обмисля да прехвърли големи обеми от активи във Франкфурт като част от плана си за Брекзит.
- Над 100 мениджъри, които управляват активи и фондове, базирани в Обединеното кралство, са подали заявление до Ирландската централна банка с молба да им бъде позволено да преместят дейността си в Ирландия.

Източник:

<https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-11-09/u-s-banks-said-to-plan-tenfold-increase-of-assets-in-frankfurt>;

<https://www.irishtimes.com/business/financial-services/bank-of-america-brexit-preparations-cost-400m-as-dublin-becomes-new-hub-1.3792274>;

<https://www.businessinsider.com/brexit-damaged-city-of-london-2018-11>

Каре 2

Европейската агенция по лекарствата ще плати скъпо за напускането на Лондон

Европейската агенция по лекарствата (ЕМА) ще плати близо 650 млн. евро (500 млн. паунда), след като се провали в опита си да анулира договора за офиса си в Лондон. Институцията се мести в Амстердам заради Брекзит и е длъжна да плати вноските по 25-годишния договор за наем на сградата в Канари Уорф, постанови британски съд.

ЕМА твърдеше, че предстоящото излизане на Обединеното кралство от ЕС е неочаквано събитие, което „възпрепятства“ изпълнението на договора ѝ. Върховният съд в Лондон отхвърли тези твърдения. „Съдията постанови, че Брекзит не представлява случай на възпрепятстване на лизинговия договор на ЕМА, а това е добре дошло на пазара на недвижими имоти и правни услуги и води до по-голяма сигурност по отношение на въздействието на Брекзит върху договорите“, казва Бен Хатън, адвокат на Clifford Chance, който представлява наемодателя Canary Wharf Group.

Със своите около 900 служители ЕМА е най-голямата институция на ЕС, засегната от Брекзит. Макар да зачита решението на Върховния съд, европейската институция подчертава, че няма „избор“ освен да напусне Лондон и смята, че преюдициалното запитване към Съда на ЕС все още е „най-подходящият път напред“.

„Съдебното решение потвърждава възможността на ЕМА да претолдаде под наем или да предостави помещенията в зависимост от съгласието на наемодателя“, се казва в изявление на лекарствения регулатор.

Преместването на ЕМА предизвика опасения сред фармацевтичните компании, които се страхуват от потенциално нарушаване на регулирането на лекарствата. Промяната ще изисква преразпределение на надзорната работа след загубата на британски експерти от регулаторната система.

През 2017 г. София също кандидатства за нов дом на агенцията, но загуби надпреварата с Амстердам.

Източник: по материали на Reuters и Actualno.com,

https://www.actualno.com/europe/evropejskata-agencija-po-lekarstvata-shite-plati-skypo-za-napuskaneto-na-london-news_723084.html

Всички политически сценарии, посочени в предходната точка, ще доведат до по-високи равнища на волатилност на британските пазари в сравнение с периода преди Брекзит. По отношение на валутния курс на паунда са възможни различни развития при различните сценарии на развитие на самия Брекзит. Най-вероятно при излизане на Великобритания от ЕС „без сделка“ паундът ще регистрира най-голям спад¹⁶⁶. При свикване на втори референдум или предсрочни парламентарни избори би имало по-малък спад поради несигурността и надеждата на пазарите, че Обединеното кралство може и да остане в ЕС. Ако парламентът на Обединеното кралство приеме някакъв вариант на сделка с ЕС, най-вероятно в краткосрочен план стойността на британския паунд ще се повиши, а в дългосрочен – ще тръгне надолу поради несигурността по отношение на бъдещите търговски взаимоотношения между Великобритания и ЕС. При отлагане на Брекзит за неограничено време, вероятно ще има слабо повишаване на досегашните стойности на паунда, защото удължаването на срока за излизане би означавало, че „Брекзит без сделка“ става все по-малко вероятен сценарий. Но в този случай основен фактор за това в каква посока ще тръгне валутния курс е основанието, поради което Обединеното кралство ще поиска удължаване на срока за излизане от ЕС.

Слабостта на британския паунд помогна за ръст на международното търсене на подценените британски активи, както и движението на борсовия индекс FTSE 100 (индексът проследява представянето на най-големите сто компании, регистрирани на Лондонската фондова борса) в последните месеци.

Основните ефекти от Брекзит върху икономиката на Обединеното кралство биха могли да се обобщят така:

1. Икономиката на Обединеното кралство преживява бавни структурни промени. Намаляват чуждестранните инвестиции, което се отразява и в разочароващото инвестиционно равнище на икономиката като цяло. Тази тенденция води до слаб ръст на производителността.

2. Компаниите, опериращи от Обединеното кралство, разработват планове за извънредни ситуации, свързани с Брекзит. В изпълнение на

¹⁶⁶ The Economist. What would a no-deal Brexit mean for the economy and financial markets? Feb 20th 2019.

<https://www.economist.com/britain/2019/02/20/what-would-a-no-deal-brexite-mean-for-the-economy-and-financial-markets>

тези планове те започват да прехвърлят инвестиции и работни места извън страната.

3. Съществуват рискове от икономическа и политическа фрагментация в Обединеното кралство, които може да предизвикат и ефекти за световната икономика.

4. Британската икономика работи в условията на неустойчивост, несигурност и по-малко гъвкавост. Фирми и граждани търсят начини за справяне с очакваните рискове от Брекзит и разработват стратегии и планове за управлението на тези рискове и тяхното смекчаване. Това своеобразно „самозастраховане“ срещу Брекзит ще промени и съществуващите застрахователни механизми в Обединеното кралство към момента.

Брекзит в контекста на интеграционните процеси в Европейския съюз и глобалната икономика

Редно е да се постави един важен въпрос: Какъв Европейски съюз напуска Обединеното кралство? Какво се случва в този съюз в момента, когато се провежда референдумът за Брекзит и преговорите по излизането на страната от Съюза?

На 25 март 2017 г. бе приета **Декларация** от ръководителите на 27 държави членки (без Обединеното кралство), Европейския съвет, Европейския парламент и Европейската комисия по повод 60-годишнината от подписването на Римските договори. В тази декларация се говори за „Съюз на различни скорости“, в който по различни специфични въпроси може да има различно движение, т.е. отделни държави да бъдат по-напред, а други – по-назад.

Политическото изявление в посочената Декларация е потвърждение на написаното в т.нар. „Бяла книга за бъдещето на Европа“: „Тези, които искат да правят повече, правят повече“. Осигурена е възможността да се формират тематични коалиции от поне няколко страни, които задълбочават интеграцията в определени сфери и предприемат действия по осъществяването на общи политики. Всички останали могат да размислят и на по-късен етап също да се присъединят към вече сформираните групи¹⁶⁷.

¹⁶⁷ Георгиева, Е. Политиката на разширяване на Европейския съюз в контекста на „Европа на различните скорости“. – В: Съединението прави Силата. Сб. от Петата международна научна конференция на катедра „Европеистика“ на СУ. София: УИ Св. Климент Охридски, 2018, с. 290.

Според Жан-Клод Юнкер движението на различни скорости е за предпочитане пред наличието на застой в интеграционния процес, или както той го формулира: „Европа на различните скорости“ е за предпочитане пред „Европа на различните посоки“. При това „променливата геометрия“ не бива да е цел, а само следствие, в случай че не е възможно друга опция, както казва Попов още през 2006 г.¹⁶⁸

Според горепосочената Декларация „Ще действаме заедно, ако е необходимо с различни темпове и интензивност, но ще се движим в една и съща посока, както сме правили преди, в съответствие с Договорите и като държим вратата отворена за онези, които желаят да се присъединят на по-късен етап“.

През периода между първото и последното разширяване на ЕО/ЕС (01.01.1973 г. – 01.07.2013 г.) членки на Съюза стават страни от всички региони на Европа. В повечето случаи те се присъединяват по двойки или по тройки (Дания, Ирландия и Обединеното кралство през 1973 г.; Испания и Португалия през 1986 г.; Австрия, Финландия и Швеция през 1995 г.; България и Румъния през 2007 г.), рядко поединично (Гърция през 1981 г. и Хърватия през 2013 г.) и веднъж с рекорден брой – десет държави стават членки на ЕС през 2004 г., от които осем от ЦИЕ (Естония, Латвия, Литва, Унгария, Полша, Чехия, Словакия и Словения) и две средиземноморски (Кипър и Малта).

Шестдесет години след сключването на Римските договори се появяват и първите държави, желаещи да напуснат Съюза. След толкова много „разширявания“ идва времето на „стесняването“ на ЕС (в случая с Брекзит), които между другото протичат успоредно с процесите на „замразяване“ (поради различни причини) на перспективите за следващи големи разширявания (в случаите на Украйна и Турция). Единствено страните кандидатки от Западните Балкани имат сравнително ясна перспектива за бъдещо членство в ЕС. Бъдещето ще покаже дали Брекзит е началото на един по-дългосрочен дезинтеграционен европроцес, или е изолирано явление по отношение на една държава членка с особено мнение по повечето европейски въпроси (Обединеното кралство не желае да се присъедини към еврозоната и с неохота се включва в редица европейски инициативи, от които произтичат финансови задължения за него, договаря отстъпки по отношение на вноските си в бюджета на ЕС и т.н.).

¹⁶⁸ Попов, Е. Сто есета за Европа. София: Изток-Запад, 2006.

Очаквано неяснотата около Брекзит ще се отрази не само върху петата най-голяма икономика в света¹⁶⁹. Ефектите от Брекзит върху глобалната икономика биха могли да бъдат обект на самостоятелна разработка, но като цяло, основните от тях са:

1. Нарастване на икономическата и политическата фрагментация в глобален план, в резултат на което перспективите за растеж и ликвидност ще станат по-несигурни и различни от съществуващите до момента.

2. Брекзит е трудноразбираем процес за немалка част от останалия свят (извън Обединеното кралство и ЕС), но съдържа важни уроци за глобалната икономика. За разлика от близкото минало, днес икономическата и финансовата глобализация и свързаните с тях модели на растеж подлежат на съмнение.

3. Възможно е данъчният и регулаторният арбитраж да зачестят, а икономическата политика да се превърне в инструмент за решаване на проблемите на националната сигурност.

4. Възможно е да настъпи промяна в начина, по който държавите се стремят да структурират икономиките си.

5. Възможно е международната хармонизация и координация на различни икономически и неикономически политики, както и поддържането на международно признатите норми и стандарти, да станат по-трудни.

В заключение може да се каже че засилването на евроскептицизма след Брекзит може да създаде условия за процеси на дезинтеграция и в други държави членки на ЕС.

¹⁶⁹ Simeonov, K. The future of the Economic and Monetary Union to 2025 and beyond: the need for convergence. *European View*, 17(2), 2018, с. 116 – 125.

Библиография

- Георгиева, Е. Политиката на разширяване на Европейския съюз в контекста на „Европа на различните скорости“. – В: Съединението прави Силата. Сб. от Петата международна научна конференция на катедра „Европеистика“ на СУ. София: УИ Св. Климент Охридски, 2018, с. 290.
- Димитрова, Р. Наказателноправна защита на финансовите интереси на Европейския съюз. София: Изд. на ТУ, 2013.
- Европейска комисия. Документ във връзка със Споразумението за оттегляне, 11/03/2019, Генерална дирекция „Данъчно облагане и митнически съюз“, Брюксел. Насоки за оттегляне на Обединеното кралство от Съюза и аспекти на акциза, свързани с не-приключило към датата на оттегляне движение на стоки. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/guidance-excite-ongoing-movements_bg.pdf
- Европейска комисия. Съобщение на Комисията. Готовност за оттеглянето на Обединеното кралство от Европейския съюз на 30 март 2019 г.: Изпълнение на плана за извънредни действия на Комисията, COM(2018) 890 final, Брюксел, 19.12.2018 г. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0890&from=EN>
- Заклучения на Европейския съвет (член 50), 25 ноември 2018 г., EUCO XT 20015/18. <https://www.consilium.europa.eu/media/37107/25-special-euco-final-conclusions-bg.pdf>
- Заклучения на Европейския съвет, 28 юни 2016 г., EUCO 26/16. <https://www.consilium.europa.eu/media/21624/28-euco-conclusions-bg.pdf>
- Насоки на Европейския съвет (член 50) относно преговорите във връзка с излизането на Обединеното кралство от ЕС, 29 април 2017 г., Брюксел. Извънредно заседание на Европейския съвет, EUCO XT 20004/17.
- Официален вестник на ЕС. Споразумение за оттеглянето на Обединеното кралство Великобритания и Северна Ирландия от Европейския съюз и Европейската общност за атомна енергия, XT/21028/2019/INIT, 25.4.2019, С 144 I/1, с. 1 – 184. <https://www.consilium.europa.eu/media/37103/25-special-euco-final-conclusions-en.pdf>
- Официален вестник на ЕС. Нова договореност за Обединеното кралство в рамките на Европейския съюз, OJ C 69I, 23.2.2016, с. 1 – 16.
- Попов, Е. Сто есета за Европа. София: Изток – Запад, 2006.
- Съвместно изявление, допълващо политическата декларация, очертаваща рамката на бъдещите отношения между Европейския съюз и Обединеното кралство Великобритания и Северна Ирландия, XT 21018/19, Съвет на ЕС. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/XT-21018-2019-INIT/bg/pdf>
- Съобщение на Комисията, 22 ноември 2018 г., С (2018) 9001.
- Arregui, N., J. Chen, UNITED KINGDOM: SELECTED ISSUES, IMF Country Report No. 18/317, 2018. <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/CR/2018/cr18317.ashx>
- Breinlich, H., Leromain, E., Novy, D., Sampson, T. Voting with their Money: Brexit and Outward Investment by UK Firms. CEP Brexit Analysis, 2019. <https://ukandeu.ac.uk/wp-content/uploads/2019/02/Voting-with-their-Money.pdf>
- Chen, J., C. Ebeke, L. Lin, H. Qu, H. Schoelermann, J. Siminitz. Euro Area Policies: Selected Issues, IMF Country Report No. 18/224, 2018. <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/CR/2018/cr18224.ashx>

- Court of Justice of the European Union. The United Kingdom is free to revoke unilaterally the notification of its intention to withdraw from the EU. Judgment in Case C-621/18 *Wightman and Others v Secretary of State for Exiting the European Union*, press release No 191/18, Luxembourg, 10 December 2018. <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2018-12/cp180191en.pdf>
- Draft Agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community, (2018), TF50 (2018) 35 – Commission to EU27. https://ec.europa.eu/commission/publications/draft-agreement-withdrawal-united-kingdom-great-britain-and-northern-ireland-european-union-and-european-atomic-energy-community-0_en
- European Council (Art. 50) meeting – Conclusions, 29 June 2018, EUCO XT 20006/18. <https://www.consilium.europa.eu/media/35966/29-euco-art50-conclusions-en.pdf>
- European Commission. Communication From The Commission. Preparing for the withdrawal of the United Kingdom from the European Union. Brussels, 19.7.2018, COM(2018) 556 final; CORRIGENDUM, COM(2018) 556 final/2.
- HM Government. Department for Exiting the European Union. Implications for Business and Trade of a No Deal Exit on 29 March 2019, 26 February 2019. <https://www.gov.uk/government/publications/implications-for-business-and-trade-of-a-no-deal-exit-on-29-march-2019>; https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/781768/Implications_for_Business_and_Trade_of_a_No_Deal_Exit_on_29_March_2019.pdf
- HM Government. UK sees record employment as unemployment falls below 4 per cent, Press release, 2019. <https://www.gov.uk/government/news/uk-sees-record-employment-as-unemployment-falls-below-4-per-cent>
- Joint statement from the negotiators of the European Union and the United Kingdom Government on progress of negotiations under Article 50 TEU on the United Kingdom's orderly withdrawal from the European Union, TF50 (2018) 52, 19 June 2018, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/joint_statement.pdf
- Joint report from the negotiators of the European Union and the United Kingdom Government on the "state of play of the negotiations under article 50 TEU on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community", TF50 (2018) 54, 14 November 2018. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/joint_report_0.pdf; https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/draft_withdrawal_agreement_0.pdf
- Partington, R. Brexit vote has cost each UK household £900. In: *The Guardian*, 22 May 2018. <https://www.theguardian.com/politics/2018/may/22/brexit-vote-cost-uk-mark-carney-bank-of-england>
- Radoykova, G. Towards a more accountable EU. Mission possible? Modelling the New Europe. *An On-line Journal*, (23), 2017, c. 95 – 107.
- Simeonov, K. The future of the Economic and Monetary Union to 2025 and beyond: the need for convergence. *European View*, 17(2), 2018, c. 116 – 125.
- The Economist. What would a no-deal Brexit mean for the economy and financial markets? 2019. <https://www.economist.com/britain/2019/02/20/what-would-a-no-deal-brexit-mean-for-the-economy-and-financial-markets>